

ZACHAR JÓZSEF

Franciaország
magyar marsallja

Bercsényi László

ZRÍNYI KATONAI KIADÓ

1987

A székesi Bercsényiek

A tizenhat-tizenhetedik században hol az északnyugati Felvidéken, hol Erdélyben felbukkanó Bercsényi családról az első biztos adat azt adja tudtul, hogy az 1548-ban elhunyt Bercsényi László 1525-ben Bars vármegyei birtokai, Malonya, Perlep és Bélád mellé II. Lajostól, akinek udvarában katonáskodott, szolgálataiért adományul kapta a Hont vármegyei Ősödöt.

Az ő egyetlen felnőttkort megért fia, az 1584 körül elhunyt Bercsényi Imre a mohácsi csatavesztést követően eladta felvidéki birtokrészeit leánytestvéreinek, és Erdélybe távozott. A királlyá választott Szapolyai János, majd annak fia, II. János király, végül Báthory István erdélyi fejedelem seregében vállalt katonai szolgálatot. Utóbbtól érdemeiért 1577-ben a Marosvásárhelytől északra fekvő Székes és Kendő nevű községet nyerte birtokul. Ezt követően nemesi előnevét a család Székesről vette. A család tekintélyét Bercsényi Imre tovább öregbítette azzal is, hogy azt a kissárosi Saárosy Zsófiát vette feleségül, aki számos befolyásos nemes-családdal állt rokonságban.

Fia, az 1564 körül született székesi Bercsényi László jelentősen gyarapította a család erdélyi birtokait. A tizenöt éves háborúban ő is hadra kelt Báthory Zsigmond fejedelem hadseregében a török seregek ellen, hadi érdemeinek jutalma a szörényi báni méltóság lett. Hamarosan azonban elesett a további küzdelmek során.

Egyetlen fiú maradt utána, Bercsényi Imre (1589–1639), aki felsérdülvérf Bethlen Gábor erdélyi fejedelem mellett katonáskodott. Katolikus hitű lévén azonban még 1616-ban belekeveredett a protestáns

fejedelem elleni mozgalomba, így ennek felszámolása során nemcsak az udvarból került ki, hanem birtokai egy részét is elvesztette. A következő évben szentföldi zarándokútra ment, ahonnan csak két év múlva tért vissza, miután elnyerte a Szent Sír lovagja címet, s felvehette családi címerébe a jeruzsálemi keresztet. Hazajövele után kegyelmet kapott a fejedelemtől is, és ismét zászlója alá állt. 1626-ban azonban újra eleven erővel kirobbant az ország újraegyesítésével kapcsolatos, vallási színezetű politikai nézeteltérés, és akkor végleg elhagyva Erdélyt, újabb szentföldi zarándoklat után a királyi Magyarországra menekült. II. Ferdinánd szívesen alkalmazta hadseregében, később pedig kamarai tanácsosi címmel felruházva diplomáciai megbízatásokkal is ellátta. Utóda, III. Ferdinánd ugyancsak méltányolta szolgálatait; elismerését Pöstyén, Bánka, Drahóc, Nadonic és Galgóc környékén fekvő Nyitra vármegyei birtokadományokkal, nógrádi főkapitányi kinevezéssel, végül 1639-ben bárói méltóságra emeléssel és generálissá való előléptetéssel fejezte ki. A harmincéves háború azévi prágai küzdelmeiben azonban, hadba szállását követően rövidesen, elesett.

Az első Bercsényi bárónak három fia volt, akik a családban hagyományosnak számító katonai pályát választották. Bercsényi László (1615–1655) és Bercsényi Imre (1616–1660) azonban szembekerült a Habsburg-hadvezetéssel, és mindkettő Erdélybe visszatérvén, II. Rákóczi György fejedelem tisztejéént halt hősi halált.

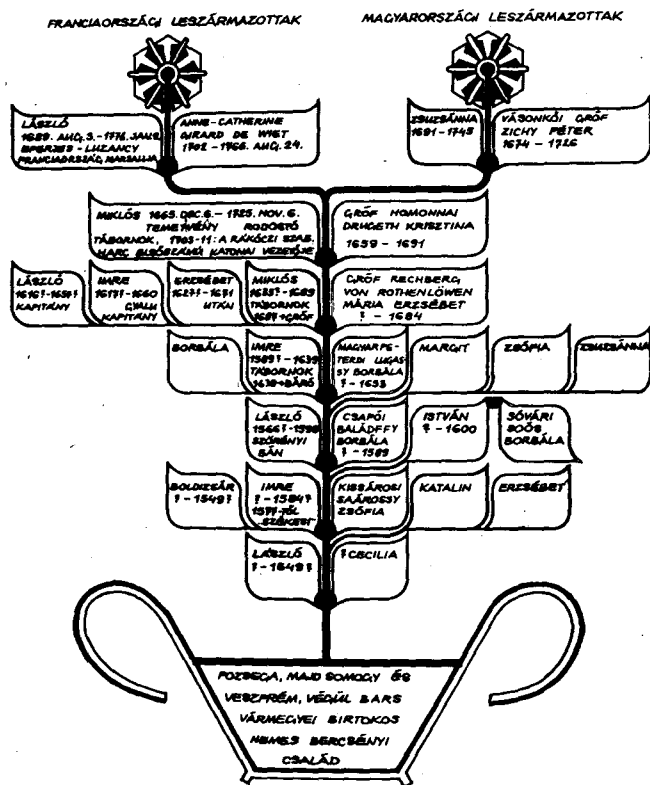
A harmadik fivér, Bercsényi Miklós (1632–1689), akit a történetírás az idősebb jelzővel ruházott fel, jóval fiatalabb volt. Miközben az idősebb testvérek még Habsburg-szolgalatban álltak, ő elvégezte a nagyszombati gimnáziumot, sőt egyetemi tanulmányokat is folytatott Nagyszombatban, majd Bécsben. 1652-ben ő is Erdélybe ment fivérei után, és 1660-ig ott katonáskodott. Akkor azonban végleg visszatért a királyi Magyarországra, és az érsekújvári lovasőrség kapitányaként folytatta katonai pályáját. Közben a szétszórt

tagokban fekvő addigi Bercsényi-birtokokat eladta, és egy tagban lévő jelentős birtoktestet vásárolt az ugyancsak Nyitra vármegyei Brúnócban a régi kastéllyal együtt. Berendezkedni azonban már nem volt ideje az 1663-as török támadás miatt. Érsekújvár 1664-es elesését követően Komáromba, majd Semptére szorult kötelekeivel. Ugyanabban az évben feleségül vette ghimesi Forgách György gróf özvegyét, Rechberg-Rothenlöwen Mária Erzsébet grófnőt. Az özvegy kezével együtt jelentős birtokokhoz is jutott a Vág vidékén, elsősorban a szintén Nyitrában fekvő Temetvény körül. I. Lipót 1667-ben Dunán inneni helyettes főkapitánnyá, a köznyelv szerint vicegenerálissá nevezte ki, egyúttal felruházta a királyi tanácsosi és a királyi kamarási címmel is.

Idősebb Bercsényi Miklós a Wesselényi Ferenc-féle rendi szervezkedés, majd az I. Rákóczi Ferenc és később a Thököly Imre vezette felkelés idején is megmaradt a Hábsburg-uralkodó oldalán. Miután az alárendeltségében lévő hadak 1683-ban szétszaladtak, ő is meghódolt Thökölynek, de azt megtagadta, hogy mellette fogjon fegyvert. A felső-magyarországi fejedelem így tisztos fogságban magával vitte, Bercsényi azonban elszökött tőle Lengyelországba. I. Lipóttól azután amnesztiát kapott, az uralkodó visszahelyezte korábbi beosztásába. 1684-ben ismét bekapcsolódott a törökellenes háborúba. Részt vett Visegrád és Pest visszafoglalásában, Buda sikertelen ostromában. 1685-ben Érsekújvár sikeres ostromát biztosította, majd Tátnál verte szét a felmentő oszmán sereget. 1686-ban a Dunán inneni főkapitányság hadai élén vonult Buda ostromára. A Buda alatti táborban vette át a császári-királyi állandó hadsereg generális-főstrázsamesterévé történt kinevezését. Az újonnan kinevezett tábornok huszárhadai élén olyan derekasan küzdött Buda felszabadításáért, hogy hősi helytállásának elismeréseképpen az uralkodó grófi méltóságra emelte. Az 1687-es hadjáratban Eszéknél, majd a Szerémségben harcolt, 1688-ban Nándorfehérvár ostromában vetették be. 1689-ben a Buda alatti pihenőtáborban érte a halál.

Idősebb Bercsényi Miklós életében az is figyelemre méltó, hogy bár a történelem kényszere alapján a Habsburg-uralkodó szolgálatában állt, mégis jól látta a magyarság helyzetét. Már 1680-ban így írt: „Az bizony dolog, hogy mindenütt nagy alkalmatlanságot cselekszenek az magyar tiszt ellen az németek, kiknek bizony méltó rendet szabni.” Érsekújvár 1685-ben bekövetkezett visszafoglalásakor ismét világosan felismerte a bécsi udvar törekvését: „Volnának némelyek rajta:

BERCSÉNYI LÁSZLÓ KATONAŐSEI

Bercsényi László családfája.

Összeállította a szerző, rajzolta Csicsely János

ne bocsássanak magyar kézre Ujvárat... Azonban recommendálom [ajánlom] Kegyelmednek az mi embe-
reinket, kérem, táplálja mind segítséggel, mind taná-
csával.” – kérte cseszneki Esterházy János gróf, győri
vicegenerálist. Ilyen szemlélet alapján nem meglepő,
hogy Anton Caraffa generális 1687-es vérengzését kö-
vetően a tizenhárom északkeleti vármegye küldöttségé-
nek tagjaként idősebb Bercsényi Miklós azok között
volt, akik Bécsben tiltakoztak az olasz származású csá-

*Bercsényi Miklós portréja. Ismeretlen művész festménye
a XVIII. század elejéről, Magyar Nemzeti Múzeum*

szári-királyi hadvezér által felállított véstörvénytörvényeszek működése ellen.

Az első Bercsényi grófnak egyetlen fia született, mégpedig 1665. december 6-án Temetvényben. Apjára és születésnapjára tekintettel ő is a Miklós nevet nyerte a keresztségben. A történetírás megkülönböztetésül ifjabb Bercsényi Miklósnak nevezi. Gyermekeveit katonáskodó atyjától távol, édesanyjával szülőhelyén töltötte, 1677-től pedig Nagyszombatban tanult. 1684-től azután további iskoláit a tábor jelentette, megkezdte katonai pályáját édesapja oldalán. Miután a törökellenes harcokban tanúságot tett rátermettségeről, 1685-ben vágsellyei kapitánnyá nevezte ki a hadvezetés. A Nyitra vármegyei végvárból kiállított huszárszázad élén részt vett Buda és Szeged 1686-os visszafoglalásában.

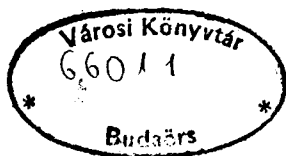
Olyan kimagasló helytállást tanúsított, hogy apjával együtt, de saját érdemeiért ő is elnyerte a grófi méltóságot, ugyanakkor a Habsburg-hadvezetés még 1686-ban Szeged főkapitányává nevezte ki. Röviddel huszonegyedik születésnapját követően került a reguláris hadak ezredesi rangjának és ezredparancsnoki beosztásának megfelelő tisztségbe.

Az újonnan alárendelt kötelékekkel az ifjú főkapitány részt vett az 1687-es harcokban, így a nagyharsányi csatában is. További katonai teljesítménye alapján az uralkodó ez évben aransarkantyús lovag és királyi kamarás címmel ruházta fel. Az 1688-as hadjáratot megelőzően pedig a hadvezetés szegedi főkapitánysága érintetlenül hagyásával kinevezte Dunán innen helyettes főkapitánnyá is, vagyis a korábban apja által betöltött vicegenerálist beosztásba. Ehhez tudni kell, hogy Szegeden e főkapitányságból, pontosabban a vágsellyei, semptei, nyitrai és lévai várőrségből kiállított kontingenst is állomásoztatott a bécsi Udvari Haditanács. Megnövekedett létszámú erővel Bercsényit az évben Nándorfehérvár ostromához vezényelték. 1689-ben és 1690-ben a délvidéki küzdelmekben vett részt. 1691-ben már nem szállt hadba. Ennek családi okai voltak.

Ifjabb Bercsényi Miklós ugyanis még 1688-ban megházasodott. A további emelkedés feltételeként tekintett birtoknövelés jegyében kiszemelt ara a nála tizenegy esztendővel idősebb homonnai Drugeth Krisztina grófnő volt. A Drugeth György gróf, kassai generális és fraknói Esterházy Mária grófnő gyermekeként született hölgy a fiúörökösök elhaltával roppant családi birtokok várományosa volt. Egyetlen még életben maradt fivére, Drugeth Bálint gróf ugyanis a római katolikus egyházi pályára lépett. Am Drugeth Krisztina máris jelentős vagyonnal rendelkezett korábbi férjei: a gazdag arisztokrata családból származó, 1683-ban elhunyt ghimesi Forgách András gróf, majd pedig az 1687-ben megboldogult erdődi Pálffy Ferenc gróf után. Előbbitől 1677-ben egy Pál nevű fia született, de a másodiktól gyermektelen maradt. Az ugyancsak vagyonos, katonai pályáján és a társadalmi ranglétrán gyorsan emelkedő ifjú Bercsényi sikerrel pályázott, s elnyerte a többi kéréstől Drugeth Krisztina kezét. Ezt követően Bercsényi vicegenerális gyakran távozott a hadaktól a Zemplén megyei Varannóra, feleségéhez.

Ifjabb Bercsényi Miklós és Drugeth Krisztina házasságából már a következő évben gyermek született. 1689. augusztus 3-án a Drugeth család eperjesi városi házában látta meg a napvilágot Bercsényi László gróf.

Világrajöttekor ott tartózkodott édesapja is. Augusztus 23-án azután Bercsényi Miklós hitvesét és az újszülöttet visszavitte a varannói birtokra, maga pedig Szegedre távozott csapataihoz. A téli hónapokat a család ismét együtt töltötte Nagyszombatban. 1690 tavaszán Bercsényi Miklós újra a hadakhoz ment, majd a tél beköszöntével visszatért, s tartósan ő is Nagyszombatban maradt. 1691 elején a tavarnaki birtokra költözött a Bercsényi család, ahol március 17-én megszületett a második gyermek, Zsuzsánna. Az újabb gyermekáldáshoz azonban tragédia társult. Kőszeghy Pálnak Bercsényi Miklós életét megörökítő költői művéből idézve, az apának:

*„Jutottak keservesen gyakorta eszében,
Kedves csömöttei, kiket gyengeségben
Szülőjük árodúl hagyja kicsinységben,
Múlván ez világból egyik szülésében.”*

Miközben a belső cselédség gondoskodott előbb Tavarnakon, majd a közeli Brúnócon a másfél éves és az újszülött árváról, Bercsényi Miklóst váratlanul más esemény foglalta le. Röviddel azt követően, hogy Drugeth Krisztinát Nagyszombatban örök nyugovóra helyezték, 1691. május 26-án meghalt az utolsó Drugeth testvér is. Az a Drugeth Bálint gróf, aki ugyan címzetes korbaviai római katolikus püspök és esztergomi kanonok volt, de a családban örökös Ung vármegyei főispáni méltóságot is birtokolta. Kőszeghy verses elbeszélése így idézi fel Bercsényi Miklós következő célkitűzését:

*„Forog elméjében híres jó Ungh-vára,
Ellenséget sokszor ki magára vára,
Oldalának esett kik miatt nagy kára, –
De megtörött érette szára.*

*Nagy közö van ehhez kedves gyermekinek,
Az kik virágjai Drugeth György vérinek
S jó Drugeth Krisztina anyai mellinek, –
Nem illik engedni hát másnak senkinek!”*

Mielőtt tehát elterjedhetett a Drugeth család férfigon való kihaltának híre, Bercsényi Miklós váratlanul Ungváron temett, és gyermekei nevében átvette a Drugeth birtokok kezelését. Amikorra a szepesi kamara tisztviselői megjelentek, hogy zár alá vegyék ezeket, már mindenre rátette a kezét. Ezt követően Bécsbe, az udvarba sietett, hogy törvényesítse a leányági öröklést, egyúttal megszerezze a maga számára a leányág alapján az ungvári örökös főispánságot. A jogi alapot abban látta, hogy a kincstár jelentős kölcsönök visszafizetésével tartozott hosszú évtizedek óta a Drugeth családnak, és – ahogyan azután titkára, Kőszeghy folytatja:

*„Hátramaradt volt még fele e summának,
Mely jutott egekben nyugvó Krisztinának,
Most pedig méhéből nőtt két virágának:
Gróf Bercsényi Laczkó- és a Zsuzsánkának.”*

Bercsényi Miklós törekvése teljes sikerrel járt. 1691. augusztus 30-i uralkodói leirattal I. Lipót kinevezte őt Ung vármegye örökös főispánjává. A kinevezés indokai között hűséges szolgálatai, mindenekelőtt Buda visszavívásában és a törökkel vívott más ütközetekben tanúsított vitézsége és várható jövőbeni érdemei szerepeltek.

Miután pedig az udvarnak a Drugeth családdal szembeni adóssága és az örökölt Drugeth-birtokok értéke közötti különbség fölötti alkudozás lezárult, Bercsényi Miklós pedig hajlandó volt e különbség kifizetésére, 1692. február 10-én kezébe került e rendkívül jelentős örökség is: nagy kiterjedésű birtoktestek Ungvár, Terebes, Varannó, Kisvárdá, Csejte, Szerednye és egy sor más település körül.

Bercsényi Miklós formálisan ezekben az években is Szeged főkapitánya volt, de katonai beosztásából teljesen visszavonult, s az ügyek intézését helyettesére bízta, mivel – tisztázatlan okok miatt – összeütközésbe került a reguláris császári-királyi hadak élén ott tartózkodó gróf Johann Joseph Huyn generális-főstrázsamesterrel. Idejét egyre inkább csak birtokai igazgatásával töltötte, mert a Drugeth-örökség megváltásakor jelentősen eladósodott, és hitelezői szorongatták. Gyermekei ekkori sorsáról Kőszeghy így tudósít:

*„Kikeltek ugyan már az csecsemősségből:
Lépett kis Bercsényi Laczkó ötben négyből,
Jutott Zsuzsánka is háromban az kétből,
S nevednek szépen Isten kegyelméből.*

*Ez szűz Szent-Orsolya pozsonyi házában,
Több úri gyermekkel rakott klastromában
Van jó gondviselő atyafiságában:
Nádasdy Francisca praefectaságában.*

*Amaz Gróf Esterhás Ágnesnél ányánál,
Jó gondvilselésben, mint édes anyjánál
Tartatik, Gróf Forgách Simon úr házánál,
Mint atyjának igaz s atyjafánál."*

Ezek szerint a kised leánygyermeket Bercsényi Miklós az Orsolya-rendi apácák pozsonyi zárdájában neveltette, ahol a rokon Nádasdy Franciska grófnő volt a zárdafőnök, míg zsengekorú fiát unokafivére, ghimesi Forgách Simon gróf családjához küldte, hogy Galgóccon annak felesége, zólyomi Esterházy Ágnes grófnő irányítsa neveltetését. Sok gondot fordított gyermekeire Bercsényi Miklós, amit életének versbe foglalója így fogalmazott meg:

*„Látta, anya nélkül miként neveltettek;
Rájok ugyan másként gondok viseltettek, –
De anyát, mint árvák, hogy nem szemléltettek,
Anya nélkül sokszor strván kesergettek.*

*Kik is újtották szívének fájdalmát,
Titkos keservének nagyra rakták halmát,
Az éj sem engedte értek csendes álmát,
Hallván sokszor kedves gyermeki siralmát."*

Talán igazak a verses elbeszélés szerzőjének következő sorai is, hogy ez indította Bercsényi Miklóst egy újabb házasságkötés gondolatára:

*„Nincs kétsége, vagyon mindkettő jó helyben;
Ez kedves ányánál vagyon szeretetben,
Amaz az klastromban van mindennél kedvben
S apácza-aszszonyok előtt tekintetben.*

*De Bercsényi Miklós mind inkább szeretné,
Ha olyan anyának kezében ejthetné,
A ki szeme előtt őket nevelhetné, –
Bennek mind ő s mind az jó kedvét tölthetné!"*

Bercsényi Miklósnak azonban súlyos pénzzavarai voltak, egyébként is állandó törekvése volt a mind feljebb emelkedés. Amikor gyermekeire is tekintettel új feleség után nézett, a megfelelő társadalmi rangú és vagyoni helyzetű özvegyek között kereste jelöltjét. Így figyelt fel a nála kilenc évvel idősebb, már kétszer megözvegyült körösszegi Csáky Krisztina grófnőre, az egykori országbíró leányára, akinek első férje Erdődy Sándor gróf, kamaraelnök, második férje pedig Drasskovich Miklós gróf, országbíró volt. Az elsőtől egy fia és két leánya született, míg a másodiktól gyermektelen maradt. Örökösödési révén rendkívül tekintélyes vagyonnal rendelkezett. Mindenesetre nem ellenezte az ugyancsak jelentős birtokokat, továbbá tekintélyes méltóságokat viselő ifjú arisztokratával való újabb házasságkötést, amelyre 1695. június 11-én a Vas vármegyei Vépen került sor.

Ezt követően Bercsényi Miklós maga mellé vette gyermekeit is, és a család a brúnóci kastélyba költözött. Brúnócon 1696-ban kezdte meg tanulmányait a hétesztendős Bercsényi László, akinek első tanítója Bunkóczy Márton iskolamester lett. A fennmaradt konvenciólevél szerint Bunkóczy fizetése egy évre száz rajnai forintra rúgott és tisztességes asztal, azaz ellátás járt neki az úrral és az úrfival. Mindezért – mondja az írás: „ő Kegyelme is tartozik maga preafectusi [nevelői] hivataljában híven és szorgalmatossan eljárni, az Fiamra és annak tanulása s minden jó erkölcsökben s isteni félelemben való nevelésére szorgalmatos gondot viselni”.

Miközben Bercsényi László megkezdte a tudományokkal való ismerkedést, apja ismét gyakran volt távol a családtól. Már 1695-ben, majd 1696-ban is – egyre nagyobb tekintélye alapján – a tizenhárom északkeleti vármegye követévé választotta, hogy miként annak idején apja, most ő járjon közben Bécsben a méltánytalanságok, törvénytelenségek elhárítása érdekében. Mivel az udvari körök bizalmát sem vesztette még el, 1696-ban a birodalomba való beolvasztásra irányuló törekvések jegyében létrehozott új magyarországi pol-

gári hivatalt Bercsényi Miklóssal töltötték be: kinevezték felső-magyarországi és Tisza-vidéki főhadbiztosnak. Hivatalát Tokajban szervezte meg, miután a rend fenntartásával és a császári-királyi katonaság ellátásával kapcsolatos jogköréről tájékoztatta az illetékes vármegyék képviselőit. Székhelyét azután 1697 elején Eperjesre tette át, és odaköltöztette családját is. Bercsényi Lászlóval ment nevelője, Bunkóczy Márton is, így az átköltözés nem okozott törést a gyermek tanulásában.

1697-ben alapvető fordulat állt be Bercsényi Miklós életében. Főhadbiztosi hivatalából fakadóan most már sorozatosan ő került összeütközésbe a magyar területeken állomásoztatott Habsburg-hadak parancsnokaival azok túlkapásai és erőszakoskodásai miatt. Jelentéseire pedig csak a gondok valóságának elismerését kapta, a szükséges segítségnyújtást nem. A magyar udvari kancellár például így írt Bercsényinek: „Segíteni a bajokon nincs hatalmunk, azok pedig, akiknek ez módjukban állna és kötelességük volna, – ámbátor mi nagy gyakorlatossággal kérve-kértük ez iránt őket –, a szegény lakosság nyomorával s nyomorgatásával semmitsem, vagy nagyon keveset törődnek, – úgy látszik.”

A nagyhatalmi helyzet és a dinasztia érdekei által meghatározott politika, amely az oszmán hatalom Magyarországról való kiszorításával párhuzamosan ezen a területen a magyarság alapvető érdekeit is figyelmen kívül hagyó Habsburg-berendezkedést eredményezett, még abban az évben a hegyaljai felkelés kirobbanásához vezetett.

A Thököly egykori hadnagya, Tokaji Ferenc vezette megmozdulás letörésére hivatalából fakadóan Bercsényi Miklós főhadbiztosnak kellett hadakat toboroznia. Ő azonban már első, július 14-én kelt körlevelében rendkívül enyhe hangvétellel csupán az „inkább zenebonás, mint ellenséges népnek lecsöndesítéséről” szolt, egyúttal azt is közölte, hogy azonnali közbenjárására „Ő Fölsége amnystialis manifestumot [általános közbocsánatot tartalmazó kiáltványt] bocsátott s küldött ál-

talam, alázatos esedezésemre is". E magatartása jegyében lassította a hadak összeszedését, a felkelők ellen vonulását. Csak azt követően ért a Hegyaljára, amikor a máshonnan érkezett Habsburg-hadak már letörték a megmozdulást, visszafoglalták Tokajt, Sárospatakot és Sátoraljaújhelyt.

A felkelők vereségéhez minden uralkodói ígéret ellenére kegyetlen megtorlás társult. Ennek hatására az Udvari Haditanács utasítása értelmében november végéig hadaival Ónod térségében táborozó Bercsényi Miklós lelkiismereti válságba került. Az időközben ismét Brúnócra menekített családjához távozott, és megfogalmazta a főhadbiztosi hivatalról való lemondólevelét. Formálisan arra hivatkozott, hogy a felső-magyarországi főparancsnoki beosztást kívánja megpályázni. Ezt követően családjával együtt Ungvárra települt át.